

die Frone noch fortbesteht? 2) In welchen Kirchspielen die Geldpacht besonders verbreitet und welchen Ursachen diese Erscheinung zuzuschreiben ist? 3) Wie hoch die Geldpacht per Taler Landwert sich durchschnittlich gestellt hat? 4) Zu welchen Resultaten die bisher abgeschlossenen Geldpachtverträge geführt haben und ob diese Resultate auf eine günstige Weiterentwicklung der Geldpacht schliessen lassen?

Auf Grund des Zahlenmaterials der eingegangenen Berichte sind vom Verfasser die Übersichtstabellen 1 und 4 zusammengestellt worden, die die erste und dritte Frage beantworten, und zwar: Tabelle 1 hinsichtlich der Krongüter, Tabelle 4 hinsichtlich der Privatbesitzlichkeiten und Kirchenwidmen. Da die Berichte über die Privatgüter im lettischen Teil Livlands noch nicht aufgefunden worden sind, enthält Tabelle 4 bloss Daten über den estnischen Teil.

Die Antworten auf die zweite und vierte Frage sind vom Verfasser nur im wesentlichen zusammengefasst worden.

Aus allen den Materialien können (insbesondere für den estnischen Teil Livlands) folgende Schlüsse gezogen werden: 1) dass die Geldpacht im allgemeinen nur auf einzelnen Gütern, und zwar nur teilweise bestand; 2) dass sie auf den Krongütern (der lettische Teil Livlands mit eingerechnet) verhältnismässig mehr (14,44% des Bauernlandes) als auf den Privatbesitzlichkeiten und Kirchenwidmen (9,18% des Bauernlandes) verbreitet war; 3) dass sie in der Umgegend der Städte, sowie in der Nähe des Rīgaer und Pernauer Meerbusens, z. T. auch des Peipussees absolut und prozentual häufiger anzutreffen war; 4) dass sie im Kreis Pärnu (Pernau) weit mehr (24,13%) als in den anderen estnischen Kreisen (6,44%—7,14%) vorkam; 5) dass ihre Weiterentwicklung auf der noch niedrigen Entwicklungsstufe der bäuerlichen Warenproduktion und der Geldverhältnisse, sowie im Fehlen der Lohnarbeit auf den Gütern die stärksten ökonomischen Hemmnisse antraf; 6) dass aber infolge des sich immer mehr verbreitenden bäuerlichen Flachsbaues und des auf den Gütern beginnenden Übergangs zur Lohnarbeit und zur Mehrfelderwirtschaft mit neuen Kulturpflanzen, die Geldpacht allmählich die Frone untergrub und später zu Fall brachte; 7) dass die Geldpacht in ihrer Entwicklung von der damaligen Bauernbewegung mächtig gefördert wurde; es trat dies in den Gegenden besonders klar zutage, wo die Bewegung am heftigsten war (z. B. in der Umgebung von Pühajärve).

Eingegangen
am 7. Dezember 1956

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1957.2.09>

ÕIGEKEELSUSE KÜSIMUSI

KOHANIMEDE KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMISE REEGLISTAMISEST *

R. KULL

Need, kellel on tulnud tegemist teha Tallinna kohanimedega, on nii mõnigi kord olnud tõsises kimbatuses, kuidas ometi tuleks kirjutada: kas *Mere puiestee* või *Merepuiestee*, kas *Ranna värav* või *Rannavärav*, *Lossi plats* või *Lossiplats*, *Pikk jalg* või *Pikkjalg*, *Suur Karja* või *Suur-Karja* jne.

1947. aastal Keele ja Kirjanduse Instituudi sõnaraamatute ja õigekeelsuse sektori esindaja sm. E. Nurme ettepanekul tarvitusele võetud uus reegel, mille kohaselt tänavate eeskujul hakati kirjutama ka puiesteede ja väljakute nimesid, muutis küll asja lihtsamaks ning lahendas põhijoontes

* Vrd. E. Elisto, Tallinna kohanimedest. „Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste Seeria”. 1957, nr. 1, lk. 94—96.

t ä n a v a n i m e d e kirjutamise küsimuse, muus osas jäi aga olukord endiselt selgusetuks, sest mitmesugused muud juhtumid jäid vaatluse alt välja.

Tekkiva kõhkluse ja kahtluse korral ei suuda keeletarvitajaile küllaldast tuge anda ka praegused kohanime kokku- ja lahkukirjutamise üldreeglid, mis rõhutavad, et kohanimi kirjutatakse tema juurde kuuluvast üldnimest lahku, kui üldnimi ei moodusta kohanime lahutamatu osa, ja kokku, kui üldnimi moodustab kohanime lahutamatu osa (vt. VOS, lk. 339). Võivad ju paljud üldnimed (*meri, järv, jõgi, mägi, park* jne.) iseendast esineda niihästi kokku- kui ka lahkukirjutatult; ja see, kas üldnimi moodustab kohanime lahutamatu osa või mitte, oleneb nii mõnigi kord lihtsalt sellest, kuidas me antud juhul kirjutame. Miks nimelt ühel juhul tuleb kirjutada kokku, teisel juhul lahku, see kipub praeguste reeglite puhul ikkagi jääma ähmaseks. Need reeglid küll põhjendavad, kuid ei suuda küllaldaselt selendada. Nii ei ole ikkagi päris selge, miks tuleb kirjutada *Lõuna tänav*, aga *Lõunameri*, miks *Soome laht*, aga *Põhjalaht*, *Mere puiestee*, aga *Mererajoon*, kas tuleb kirjutada *Viru värav* või *Viruvärav*, *Ranna värav* või *Rannavärav*, kuna näiteks küsimusele, kas tuleb kirjutada *Linda kivi* või *Lindakivi*, *Linda mägi* või *Lindamägi*, ei saa me vastuseks mitte mingisugust vihjetki, sest niisugustest kohanimedest, kus esimene komponent on isikunimelise päritoluga, lähevad praegused reeglid täiesti mööda.

Püüame nüüd vaadelda praegusi reegleid täpsuse ja ammendatuse seisukohalt.

Pidades silmas lahkukirjutatavate kohanime põhilisi juhtumeid, märgitakse VOS-is, et kohanimi kirjutatakse tema juurde kuuluvast üldnimest lahku, „kui üldnimi ei moodusta kohanime lahutamatu osa, s. o. kui kohanimi võib esineda ka üksi, ilma üldnimeta, näit. *Peipsi järv, Uraali mäed, Tartu linn, Elva rajoon, Pärnu jõgi, Balkani poolsaar*”. (VOS, lk. 339.) Parem oleks siin lähtuda mitte üldnimelisest, vaid pärisnimelisest osast. Sest tegelikult on ju nii, et kohanime puhul kirjutatakse pärisnimeline osa üldnimest lahku siis, 1) kui kohanimi esineb ühes ja sellesamas tähenduses niihästi koos üldnimega kui ka ilma (*Peipsi järv = Peipsi, Uraali mäed = Uraalid, Tartu linn = Tartu, Albu vald = Albu, Järve küla = Järve, Lepiku talu = Lepiku*) või 2) kui on tegemist pärisnimest (koha- või isikunimest) tuletatud kohanimega (*Soome laht, Harju rajoon, Patkuli trepp, Liiva kalmistu* jne.). Seevastu kui kohanime esiosa on üldnimelise päritoluga ja moodustab kohanime alles koos üldnimega, tuleb ta kirjutada üldnimega kokku (*Emajõgi, Munamägi, Metsakalmistu*).

Täpsustatud kujul võiks siis kohanime kokku- ja lahkukirjutamise reeglistik olla umbes selline:

Kohanimes kirjutatakse pärisnimeline osa üldnimest **lahku** siis, kui kohanimi võib esineda ka üksi, ilma üldnimeta, näit. *Peipsi järv (= Peipsi), Volga jõgi (= Volga), Uraali mäed (= Uraalid), Tartu linn (Tartu), Balkani poolsaar (Balkan), Atlandi ookean (Atland), Bosporuse väin* (Bosporus), Kihnu saar (Kihnu), Albu vald (Albu), Järve küla (Järve), Lepiku talu (Lepiku)*,¹ või kui on tegemist pärisnimest, s. o. koha- või isikunimest tuletatud kohanimedega, näit. *Soome laht, Jaapani meri, India ookean, Beringi väin, Barentsi meri, Harju rajoon,*

¹ Kohanime pärisnimeliseks osaks võib olla ka liitsõna: *Mõisaküla linn, Märjamaa alev, Kurenurme küla, Munalaskme asundus* jne. Vrd. ka *Järve küla (= Järve)* ja *Järveküla as. (= Järveküla)*.

Pärnu jõgi, Endla järv, Peetri jõgi, Peetri asundus,² Patkuli trepp, Kalinini rajoon, Brandenburgi väravad (Berliinis), Narva värav (Leningradis), Riia mägi (Tartus), Kopli rand, Tauria palee, Toompea loss, Kadrioru park, Aleksandri samm, Linda kivi, Iru ämm, Šmidt'i sild, Gribojedovi kanal (samuti nagu kirjutatakse lahu kõik muudki kohanimed ja üldnime ühendid: Gruusia sõjatee, Kaukaasia kuurordid, Golfi hoovus, Greenwichi meridiaan, Balti raudteed jne.).

Lahu kirjutatakse ka kõik liiklusteede ja liikluskeskuste (tänavate, puisteede, maanteed, teede, väljakute, turgude) nimed, näit.: *Pikk tänav, Viru tänav, Paide tänav, Kesk tänav, Uueturu tänav, Estoonia puistee, Suvorovi puistee, Taara puistee, Mere puistee, Ilu puistee (Rakveres), Vabaduse puistee, Päikese puistee, Pärnu maantee, Tartu maantee, Kadaka tee, Filtri tee, Rannamäe tee, Piriia tee, Neuski prospekt, Stalini väljak, Võidu väljak, Senati väljak, Peetri plats,³ Vene turg, Vana turg jne.⁴*

Kui aga kohanime esiosa on üldnimelise päritoluga ja teda iseseisvalt kohanimena ei tarvitata (siia kuuluvad ka konsonanttüvelise esiosaga kohanimed), tuleb ta kirjutada järgneva üldnimega **kokku** (*Emajõgi, Munamägi, Põhjalaht, Lõunameri, Vahe-meri, Hirvepark, Pelgurand, Metsakalmistu, Mererajoon, Suveaed, Talvepalee, Rannavärav, Kloostrivärav, Kivisild, Kalasadam, Kaubahoov, Börsihoone, Kunstihoone, Admiraliteedihoone; Võrtsjärv, Naissaar, Toompuistee, Tõnismägi, Tütarsaar, Teravmäed*).

Alati kokku kirjutatakse kohanimi üldnimega *maa*: *Saaremaa, Põltsamaa, Venemaa, Donimaa, Nõukogudemaa, Inglismaa, Saksamaa*.

Omadussõna kirjutatakse suuremate veekogude (ookeanide, merede) nimedes alati lahu: *Vaikne ookean, Valge meri, Must meri, Punane meri (ka Kollane jõgi, Suur väin)*, meie oma kohanimedes aga enamasti kokku: *Mustjõgi, Mustjõe, Mustamäe, Mustjala, Mustvee, Valgejõe, Valgemetsa, Valgejärv, Punaoja, Punasoo, Sinialliku, Sinimäed, Suuremõisa, Suursaar, Suurlaht, Kõrgelaid, Kõrgesaare, Kuivajõe, Uuemõisa, Vanaküla, Märjamaa, Pühalepa, Pühajärv*.

Lühidalt kokku võttes võime ütelda, et kui kohanime esiosa on juba iseenesest pärisnimelise sisuga (võib esineda ka iseseisvalt, ilma üldnimeta), kirjutatakse ta järgnevast üldnimest üldiselt **lahku**, kui aga kohanime esiosa on üldnimelise päritoluga ja moodustab kohanime (pärisnime) alles koos talle järgneva üldnimega, kirjutatakse ta viimasega **kokku**.

*

Kui eeltoodud põhireeglistik aluseks võtta, siis enamikul juhtudel lahevad kohanimede kokku- ja lahkukirjutamise küsimused kergesti ning ka Tallinna vägagi mitmepalgeliste kohanimede puhul võib küsimusi või lahkarvamisi tekkida ainult mõnel üksikul juhul.

² Eesnimed võivad kohanimedes esineda siiski ka kokkukirjutatult (*Maarjamägi, Olevimägi, Jaanisaare, Jaanimäe, Kaarlimõisa* jms.).

³ Funktsionaalse sisuga kohanimed *Turuplats, Laoplats, Lossiplats, Lauluväljak*, mis lähtuvad üldnimedest-liitsõnadest *turuplats, laoplats, lossiplats, lauluväljak*, võiks kirjutada ka tänava- ja väljakunimedena kokku, nagu üldiselt ongi tarvitatud (näit.: *Lossiplats 4-1; Tallinn-Nõmme, Turuplats 2*).

⁴ Selles mõttes ei erinegi tänavanimed kuigi palju ülalesitatud rühmast, sest ka tänavanimedes on peamiselt esiosa; juurdekuuluva üldnime võime lühendada (*Pikk tn., Viru t., Pärnu mnt., Vabaduse pst.*) või isegi hoopis ära jätta (kui me kirjutame näit. ümbrikule *Aia 4-6*, siis on igapähe selge, et tegemist on *Aia tänavaga*).

Üheks selliseks on *Rannavärava mäe ~ Rannamäe, Harjuvärava mäe ~ Harjumäe* küsimus. Eeltoodud süsteemist rangelt kinni pidades tuleks kirjutada *Rannavärava mägi* (tuletatud kohanimest *Rannavärv*), aga *Harju värava mägi, Viru värava mägi* (kohanimedest *Harju värv, Viru värv*). Otstarbekam oleks vahest siiski *Rannavärava mäe* eeskujul kirjutada ka *Harjuvärava mägi, Viruvärava mägi*, seda enam, et neljanda selletaolise ühendina liitub eelmistele *Vanaturu kael* (see omakorda näit. *Uueturu tänava* eeskujul ja et siin on olemas muidki eeskujusid (*Sitsi raba, aga Sitsiraba tänav*). Pealegi on niisugused kujud jooksvas tekstis kasutamiseks sobivamad kui üksisõnalised, mis on liiga hakitud (vrd. näit. *Viru värava mäe poolt küljest* ja *Viruvärava mäe poolt küljest*; mõnikord võib tekkida vajadus isegi veel rohkem kokku tõmmata, näit.: „Kevadiselt haljendava *Harjuvärava-mäe* nõlvad kirendasid inimestest”). Kolmeosaliste kujude kõrval ei maksaks siiski põlata ka lühemaid, kaheosalisi variante *Rannamägi, Harjumägi, Virumägi*, kuigi kaks viimast ei taha eespool esitatud süsteemi hästi mahtuda.⁵ On ju näit. *Rannamäe tee* (selliselt tarvitatasegi) ilmselt parem ja ladusam kui kohmakas *Rannavärava mäe tee, Harjumäele* aga lisandub paarilisenä *Harjuorg* (näit. *Harjuoru võimla*), mida on raske teisiti kirjutatult (*Harju org, Harjuvärava mäe org!*) üldse ette kujutada.

Ühenduses kohanimedega tuleks puudutada veel üht küsimust, nimelt sidekriipsu tarvitamist. Tihtipeale ei teata, kuidas on õige, kas *Suur Karja* või *Suur-Karja* (tänavasiltidel *Suur Karja*, majade numbrisiltidel *Suur-Karja*), kas *Väike Emajõgi* või *Väike-Emajõgi*. Mis puutub esimesse juhtumisse, siis kirjutatakse kõik analoogilised tänavanimed sidekriipsuga: *Vana-Kalamaja, Uus-Kalamaja, Vana-Posti, Vana-Viru, Suur-Sõjamäe, Väike-Kaar, Kesk-Kaar, Suur-Kaar*. Järelikult tuleb kirjutada ka *Suur-Karja, Väike-Karja*. Samataoliselt kirjutatakse ka muud kaksis-kohanimed, nagu *Väike-Maarja, Suur-Pakri, Suure-Jaani, Vana-Võidu, Uue-Võidu, Vana-Kuuste, Vastse-Kuuste, Väike-Aasia, Suur-Orjajärv, Uus-Guinea, Uus-Mere-maa, Viru-Nigula, Viru-Roela, Järva-Jaani, Kolga-Jaani, Pärnu-Jaagupi, Kohtla-Järve, Kohtla-Nõmme, Kilingi-Nõmme, Väana-Viti, Väana-Posti, Lääne-Saksamaa, Ida-Euroopa, Kirde-Eesti, Põhja-Jäämeri, Taga-Kaukaasia, Ees-India* jne.⁶ Niisugustes kahest lülist koosnevates kohanimedes, kus esimene lüli aitab täpsemini määritleda üht või teist kohanimet, teda teistest samalaadseist eristades, käändub ainult teine pool: *Väike-Maarjasse, Suure-Jaanist, Uus-Guineas, Kirde-Eestit* jne. Seevastu *Suure* ja *Väikese Munamäe* ning *Suure* ja *Väikese Emajõe* puhul on kindlalt juurdunud mõlema poole käänamine: „Ronisime *Väikese Munamäe* otsa”, „*Vaade Suurelt Munamäelt*”, „*Kukkus Väikesesse Emajõkke*” (*Suure Munamäe* ja *Suure Emajõe* asemel tarvitatakse ka lihtsalt *Munamägi, Emajõgi*). Seepärast kirjutagem julgesti *Suur Munamägi* ja *Väike Emajõgi*.

⁵ *Harjumäe* ja *Virumäe* erandlikku kokkukirjutamist võiks õigustada sellega, et need on lühendamise (kokkutõmbamise) teel kolmesõnalistest saadud. (Põhireeglist langevad välja ka kohanimed *Veneküla, Rootsiküla, Riivälja* jms.)

⁶ Siinkohal juhitagu tähelepanu sellele, et kohanimed *Suurbritannia* ja *Valgevene* kirjutatakse erandlikult ühesõnaliselt, *New York* ja *Wall Street* aga kahes sõnas, ilma sidekriipsuta (vene keeles Нью-Йорк, Уолл-Стрит).